

нами, а також після звільнення зі служби чи припинення виконання робіт, але внаслідок захворювання або травми, які виникли в період проходження служби чи виконання робіт.

4. Запроваджене Законом України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» обмеження можливості одночасного отримання спеціальної пенсії (в тому числі й по інвалідності) і заробітної плати на посадах, що дають право на таку пенсію, є позитивним з огляду на професійний характер таких пенсій. Таке обмеження слід поширити на всі категорії осіб, які мають право на спеціальну пенсію.

1. *Колотік А.С.* Правове регулювання спеціального пенсійного забезпечення в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук / А. С. Колотік. – Х., 2011. – С. 14. 2. *Шумило М.* Пенсійне забезпечення державних службовців: спроба «реформування» / М. Шумило // Право України. – 2012. – № 6. – С. 89. 3. *Право на пенсію та його реалізація за сучасним законодавством України: довідник* / [Н.М. Хуторян, М.М. Шумило, Я.В. Сімутіна [та ін.]; наук. ред. Н.М. Хуторян, М.М. Шумило]. – К.: Юридична думка, 2012. – С. 48. 4. *Шумило М.М.* Правове регулювання пенсійного забезпечення державних службовців: монографія / Шумило М.М.– К.: Ніка-Центр, 2010. – С. 244. 5. *Право на пенсію та його реалізація за сучасним законодавством України: довідник* / [Н.М. Хуторян, М.М. Шумило, Я.В. Сімутіна [та ін.]; наук. ред. Н.М. Хуторян, М.М. Шумило]. – С. 48. 6. Там само. – С. 54. 7. *Шумило М.* Пенсійне забезпечення державних службовців: спроба «реформування». – С. 90.

УДК 346.3

В. О. СИНИЦЬКА

ВИКОНАННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЯК ЕЛЕМЕНТ ДОГОВІРНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Розглянуто проблематику договірної дисципліни. Висвітлено окремі питання виконання договірних зобов'язань як елемента договірної дисципліни. Проаналізовано чинне законодавство України, яке регулює зобов'язальні відносини. Досліджено питання щодо актуальності та необхідності подальшого вивчення, а також детального дослідження питання дотримання договірної дисципліни. Розкрито багатогранність та перспективний напрям наукового вивчення договірної дисципліни.

Ключові слова: договірна дисципліна, виконання договірних зобов'язань.

Синицкая В.А. Исполнение договорных обязательств как элемент договорной дисциплины

Рассмотрена проблематика договорной дисциплины. Освещены отдельные вопросы исполнения договорного обязательства как элемента договорной дисциплины. Проанализировано действующее законодательство Украины, которое регулирует обязательственные отношения. Исследован вопрос актуальности и необходимости дальнейшего изучения, а также детального исследования вопроса соблюдения договорной дисциплины. Раскрыта многогранность и перспективное направление научного изучения договорной дисциплины.

Ключевые слова: договорная дисциплина, исполнение договорных обязательств.

© СИНИЦЬКА Вікторія Олександрівна – здобувач Інституту держави та права ім. В.М. Корецького НАН України

Synytska Victoria. Compliance contractual obligations as an element of the contractual discipline

The article is considers the problematics of contractual discipline. Some questions fulfillment of contractual obligations as part of the contractual discipline. Analysis of the current legislation of Ukraine regulating the relations of obligation. The question as to the relevance and need further study, as well as a detailed study on compliance with contractual discipline. Reveals the diversity and promising area of scientific study of contractual discipline.

Key words: *contractual discipline, contractual obligations.*

Дисципліна, як відомо, є формою суспільного зв'язку, яка свідчить про визнання і дотримання людиною узгоджених правил, норм, процедур поведінки, спілкування, ведення певних справ тощо.

Для кожної сфери соціальної діяльності притаманна своя дисципліна. Існує велика кількість видів дисциплін: фінансова (податкова, бюджетна), трудова, виробнича, технологічна та інші види. Враховуючи, що в умовах ринкової економіки основним засобом організації відносин між суб'єктами господарювання та важливим інструментом правової організації господарського життя суспільства в цілому є господарський договір, тож, відповідно, існує і договірна дисципліна.

Протягом минулого століття радянська цивільно-правова наука доволі активно розробляла проблематику договірної дисципліни. Багато вчених-правознавців (С.Н. Братусь, І.Л. Брауде, А.В. Венедиктов, Л.А. Луць, І.Б. Новицький, Б.І. Пугинський, В.К. Райхер, Б.М. Сейнаров, Р.О. Халфіна та ін.) приділяли договірній дисципліні суттєву увагу та досліджували у своїх наукових працях різні її аспекти. Натомість, і сьогодні, в умовах розвитку ринкових відносин, дана проблематика продовжує бути актуальною та потребує окремого дослідження.

Так, у підручнику 2004 р. Б.І. Пугинського та О.Г. Неверова «Правова робота», викладено таке визначення: «Договірна дисципліна... включає в себе точне виконання обов'язків та прав, створених волею та розсудом сторін, та водночас дотримання вимог правових норм, які входять у зміст договорів»¹.

Ще один варіант визначення надає сучасний «Економічний та юридичний словник», в якому договірна дисципліна визначається як «своєчасне і належне виконання зобов'язань за договорами»².

Важлива відмінна риса договірної дисципліни в ринковій економіці як явище реального життя полягає в тому, що на відміну від інших дисциплін вона формується і підтримується, головним чином, «руками» самих людей – суб'єктів ринкових виробничих відносин за допомогою практичного застосування ними індивідуальних ненормативних приватноправових засобів – цивільно-правових договорів. Роль держави у даному процесі є допоміжною³.

Договірне регулювання як гнучкий правовий регулятор дає змогу врахувати специфіку окремого господарського зв'язку та узгодити його з типізованими моделями організації господарських зв'язків того чи іншого виду, а також із загальнонормативним режимом правового регулювання.

Внаслідок регулятивного характеру, договірні зобов'язання визначають правовіру поведінку суб'єктів цивільних правовідносин, забезпечують її дотримання всіма учасниками цивільного обігу, а у разі порушення цієї поведінки – створюють можливість для застосування відповідних заходів цивільно-правової відповідальності.

Правове регулювання зазначених відносин економічного обороту, що здійс-

нуються, крім Господарського кодексу України (ГК України)⁴ та Цивільного Кодексу України (ЦК України)⁵, досить значною кількістю нормативно-правових актів, надає цим їм форму зобов'язальних правовідносин, серед яких особливе місце належить договірним зобов'язанням.

«Суворе і точне виконання договірних зобов'язань» – саме так визначив договірну дисципліну В.М. Корельський⁶.

У свою чергу, з такого визначення вбачається багатогранність договірної дисципліни: «Порядок укладення господарських договорів належить до числа важливих елементів договірної дисципліни»⁷.

Тобто, таким чином, можна зробити висновок, що для дотримання договірної дисципліни необхідною умовою є знання важливих елементів (складових) останньої.

У свою чергу, господарський договір є узагальнюючим поняттям, до якого належать різні договірні типи (купівлі-продажу, поставки, перевезення, оренди, підряду на капітальне будівництво та ін.), що мають схожі принципи нормативної регламентації⁸. Господарський договір як дво- або багатостороння угода являє собою дії сторін, що спрямовані на досягнення певного правового результату – виникнення господарського зобов'язання⁹.

Найбільш повно значення і зміст договірних зобов'язань розкриваються при їх виконанні, що являє собою динамічний стан зобов'язання, завдяки якому реалізуються (здійснюються) права і обов'язки його сторін. В процесі виконання зобов'язання оцінюється сукупність дій (бездіяльність) боржника щодо виконання покладених на нього обов'язків з точки зору відповідності їх вимогам закону, умовам договору, діловим звичаям тощо, а отже, з точки зору визнання виконання належним.

У сучасному господарському обороті існує безліч дій, які можуть бути предметом виконання. Тому законодавство передбачає лише головні з них (передача майна, виконання роботи тощо), вказуючи при цьому, що сторони вправі укладати різні види договорів, у тому числі й ті, які не передбачені законодавством. Але, як слушно зазначається в цивільно-правовій літературі, незважаючи на багатоманітність різних дій, які вчиняються боржником, їх здійснення підпорядковується загальним правилам, що є принципами виконання зобов'язань¹⁰.

Одним з таких принципів є принцип належного виконання. В юридичній літературі обґрунтовано зазначається, що даний принцип є головним, оскільки законодавець пов'язує припинення зобов'язання саме з належним виконанням, тобто, тим ефектом, який повинен найбільшою мірою задовольнити інтерес кредитора¹¹.

Загальні принципи і умови виконання господарських зобов'язань, а також господарських договорів врегульовані главою 22 ГК України (ст. 193–198). Щодо господарських договорів застосовуються відповідні положення глави 48 ЦК України з урахуванням особливостей, передбачених ГК України.

Зокрема, на господарські договори поширюються такі інститути і категорії загального зобов'язального права, як загальні умови виконання зобов'язань (ст. 526–545 ЦК України) та забезпечення виконання зобов'язань (ст. 546–597 ЦК України). Особливість виконання господарських договорів полягає передусім у тому, що ці категорії та інститути певною мірою деталізуються ще й господарським законодавством про окремі види договорів.

Основний принцип виконання господарського зобов'язання закріплений в ч. 1 ст. 193 ГК України та ст. 526 ЦК України, згідно з яким суб'єкти господарювання та інші учасники господарських відносин повинні виконувати господарські

зобов'язання належним чином відповідно до закону, інших правових актів, договору, а за відсутності конкретних вимог щодо виконання зобов'язання – відповідно до вимог, що у певних умовах звичайно ставляться.

Важливе значення для належного виконання господарських зобов'язань має положення закону про те, що кожна сторона повинна вжити усіх заходів, необхідних для належного виконання нею зобов'язання, враховуючи інтереси другої сторони та забезпечення загальногосподарського інтересу. Дотримання цієї вимоги зобов'язаною особою не тільки відповідає загальним принципам виконання зобов'язань, але й у силу ч. 2 ст. 218 ГК України, за умови його доведення, може бути підставою для звільнення боржника від покладення на нього господарсько-правової відповідальності за невиконання чи неналежне виконання господарського зобов'язання.

У свою чергу, аналізуючи положення ст. 527, 530, 532 ЦК України можна зробити висновок, що поняття належного виконання зобов'язання охоплює виконання його належними суб'єктами, у належному місці, в належний строк (термін), щодо належного предмета та належним способом.

Якщо при виконанні зобов'язання порушується хоча б одна із вищевказаних вимог, таке виконання вважається неналежним. А коли боржник взагалі не вчинив дії (або не утримався від дії), яка складає предмет зобов'язання, або допустив порушення таких умов, що надають кредитору право відмовитися від прийняття виконання, і останній реалізував це право, має місце невиконання зобов'язання.

Порушення зобов'язань є підставою для застосування господарських санкцій, передбачених Кодексом, іншими законами або договором (ч. 2 ст. 193 ГК України).

Відповідно до ч. 2 ст. 217 ГК України у сфері господарювання застосовуються такі види господарських санкцій: відшкодування збитків (гл. 25 ГК України); штрафні санкції; оперативно-господарські санкції (гл. 26 ГК України).

Як, встановлено ч. 3 ст. 193 ГК України, застосування господарських санкцій до суб'єкта, який порушив зобов'язання, не звільняє його від обов'язку виконати зобов'язання в натурі, крім випадків, коли інше передбачено законом або договором, або управнена сторона відмовилася від прийняття виконання зобов'язання. По-суті, у цій нормі закріплено один з принципів господарсько-правової відповідальності, встановлених ч. 3 ст. 216 ГК України.

Управнена сторона має право не приймати виконання зобов'язання частинами, якщо інше не передбачено законом, іншими нормативно-правовими актами або договором, або не впливає із змісту зобов'язання. Однак зобов'язана сторона має право виконати зобов'язання достроково, якщо інше не передбачено законом, іншим нормативно-правовим актом або договором, або не впливає із змісту зобов'язання. Зобов'язана сторона має право відмовитися від виконання зобов'язання у разі неналежного виконання другою стороною своїх обов'язків, що є необхідною умовою виконання зобов'язання. Натомість, за загальним правилом, встановленим ч. 6 ст. 193 ГК України, не допускаються одностороння відмова від виконання зобов'язань, крім випадків, передбачених законом, а також відмова від виконання або відстрочка виконання з мотиву, що зобов'язання другої сторони за іншим договором не було виконано належним чином¹².

Зобов'язання осіб, які сформульовані у відповідному договорі, передбачають належне і реальне їх виконання в установлений строк. Питання співвідношення реального і належного виконання завжди було спірним у юридичній науці.

Проте практика доводить, що укладення договору ще не гарантує його вико-

нання. Не кожний підприсмець має перевірених часом надійних партнерів, а тому укладення договору ще не гарантує його виконання.

Способи забезпечення стимулюють належне виконання договірних зобов'язань відповідно до норм чинного законодавства. Тож чітке усвідомлення сутності і принципів застосування конкретних заходів забезпечення виконання господарських зобов'язань набуває сьогодні особливої актуальності.

Заходи забезпечення виконання господарських зобов'язань регулюються нормами глави 49 ЦК України, а також спеціальними актами законодавства з даного питання: законами України від 2 жовтня 1992 р. №2654-ХІІ «Про заставу», від 5 червня 2003 р. №898-ІV «Про іпотеку», а також від 18 листопада 2003 р. №1255-ІV «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію об'яжень». ГК України містить лише загальну норму ст. 199, в якій з питань забезпечення виконання зобов'язань відсилає до положень ЦК України, а також ст. 200 щодо банківської гарантії. Діють також відповідні підзаконні нормативні акти і акти судової влади.

Відповідно до ст. 546 ЦК України виконання зобов'язань може забезпечуватися неустойкою, порукою, гарантією, заставою, притриманням та завдатком. При цьому неустойка і завдаток як засоби майнового характеру спонукають до належного виконання зобов'язання, тобто мова йде про вплив на боржника через загрозу застосування економічних (штрафних) санкцій у разі неналежного виконання ним зобов'язання, а не про повну забезпеченість інтересів кредитора через функцію відшкодування, притаманну, зокрема, заставі, поруці та гарантії.

Договором або законом можуть бути встановлені інші види забезпечення виконання зобов'язання. Так, ст. 548 ЦК України встановлюється правило щодо забезпечення виконання основного зобов'язання, якщо це встановлено договором або законом. При цьому забезпеченню підлягає лише дійсне зобов'язання. З огляду на похідний характер заходів забезпечення від основного зобов'язання недійсність останнього спричиняє недійсність угоди щодо його забезпечення, якщо інше не встановлено ЦК України (виняток, зокрема, встановлено ст. 562 ЦК України щодо гарантії).

У свою чергу, недійсність угоди щодо забезпечення виконання зобов'язання не спричиняє недійсність основного зобов'язання. Угода щодо забезпечення виконання зобов'язання вчиняється у письмовій формі. У разі недодержання письмової форми угода щодо забезпечення виконання зобов'язання є нікчемною¹³.

Як вбачається з вищевикладеного, в умовах впровадження засад ринкових економічних відносин особливого значення набуває дотримання договірної дисципліни.

З урахуванням наведеного є підстави розглядати сучасну договірну дисципліну як усвідомлене підпорядкування сторонами своїх дій сумлінному виконанню взятих на себе за договором зобов'язань, здійснюване з обов'язковим додержанням певних вимог, порядку і правил як під час укладання, так і під час виконання договору з метою збереження ділової (бізнесової) гідності та репутації.

Крім того, її слід визначати як закріпленій у нормах міжнародних договорів, чинних національних нормах законодавства, а також нормах конкретних цивільно-правових угод і господарських договорів (у тому числі зовнішньоекономічних) порядок реалізації договірних зобов'язань, додержання яких визнається і гарантується державою та забезпечується судовою владою.

Підвищення рівня договірної дисципліни в економічних відносинах є першо-

черговим завданням усіх суб'єктів економічних відносин. Вирішуватися це завдання може й повинне не тільки через поліпшення фінансового благополуччя суб'єктів господарювання, а й шляхом поліпшення правового супроводу договірного процесу, в тому числі за допомогою збільшення кількості та підвищення якості підготовки юридичних кадрів, подальшої їхньої спеціалізації і відповідної перепідготовки.

Отже, з викладеного з усією очевидністю випливає, що питання договірної дисципліни продовжує бути актуальним та достатньо перспективним напрямом для подальшого більш детального дослідження.

1. *Пугинский Б.И.* Правовая работа: учебник / Б.И. Пугинский, О.Г. Неверов. – М.: Зерцало-М, 2004. – С.87-88. 2. *Экономический и юридический словарь* / [под ред. А.Н. Азрилияна]. – М.: Институт новой экономики, 2004. – С.184. 3. *Цветков И.В.* Договорная дисциплина в хозяйственной деятельности предприятия: теория и практика / И.В. Цветков. – М.: Книжный мир, 2006. – С. 74-75. 4. *Господарський кодекс України* від 16.01.2003 № 436-IV // ВВР України. – 2003. – №18, № 19-20, № 21-22. – Ст. 144. 5. *Цивільний кодекс України* від 16.01.2003 № 435-IV // ВВР України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356. 6. *Корельский В.М.* Демократия и дисциплина в развитии социалистическом обществе / В.М. Корельский. – М.: Юрид. лит., 1977. – С. 88. 7. *Юридический энциклопедический словарь*. – М.: Советская энциклопедия, 1984. – С. 86. 8. *Договірне право України*. Загальна частина: навч. посібник / [Т.В. Боднар, О.В. Дзера, Н.С. Кузнецова та ін.; за ред. О.В. Дзери]. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 452. 9. *Мозолин В.П.* Договорное право в США и СССР. История и общие концепции / В.П. Мозолин, Е.А. Фарнсворт. – М.: Наука, 1988. – С. 169. 10. *Гражданское право: учебник: в 3 т. – Т. 1.* / [Е.Ю. Валявина, И.В. Елисеев и др.; отв. ред. А.П. Сергеев, Ю.К.Толстой]. – М.: ТК Велби: Проспект, 2004. – С. 620. 11. *Сарбаш С.В.* Исполнение договорного обязательства / Сарбаш С.В. – М.: Статут, 2005. – С.103. 12. *Щербина В.С.* Господарське право: підручник / Щербина В.С. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – С. 279. 13. *Підприємницьке право: підручник* / [за ред. О.В. Старцева]. – К.: Істина, 2005. – С. 330.

УДК 346.12

Я. М. КУРБАТОВА

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВСТАНОВЛЕННЯ ТАРИФІВ І ЦІН НА ПЕРЕВЕЗЕННЯ ВАНТАЖІВ ЗАЛІЗНИЧНИМ ТРАНСПОРТОМ ЗАГАЛЬНОГО КОРИСТУВАННЯ

Розглянуто правові проблеми встановлення тарифів на перевезення вантажів залізничного транспорту загального користування України в умовах реформування відносин у сфері залізничних перевезень. Викладено пропозиції щодо удосконалення законодавства в цій сфері.

Ключові слова: тарифи, ціноутворення, перевезення вантажів, реформа залізничного транспорту загального користування України.

Курбатова Я.М. *Правовые аспекты формирования тарифов и цен на перевозку грузов железнодорожным транспортом общего пользования*

Рассмотрены правовые проблемы тарифообразования на железнодорожные

© КУРБАТОВА Яна Михайлівна – здобувачка відділу проблем аграрного та земельного права Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України